

891.99

17-68

891.99

P-68

Рисунки Дрббб В. У.

Изображения

Дрббб

1888р.

ՄԿՐՅԻՂ Ս. ԹԻԻԹԻԻՆՃԻԼՔԳ

ԴԱՏԱԳԱՐՏԵԱԼՆ
ՇՈՒՇԱՆ

Ա. Բ. Մ.

Հայրենասիրական

ՂԱՃԱՌԻ ԱՌ ՀԵՂԻՆԱԿԻՆ

Ի ԲԱԲՍՅԱՌԳ

1888

891-99

9-68

18 NOV 2011

ԴԱՏԱՊԱՐՏԵԱԼՆ
ՇՈՒՇԱՆ
ԻՐԱԿԱՆ ՎԷՊ

ԳՐԵՑ
ՄԿՐՏԻՉ Ս. ԹԻԻԹԻԻՆՃԻԷՓՓ
ՎԻՐԱՐՈՑԹ Ի ԲՈՒՍՃՈՒՔ

ՏՊԳՐ. ՂԵԻՈՆԻ ԲՀՆՑ. ՓԱՓԱԶԵԱՆ
ԱՂԵՔՍԱՆԴՐԻԱ
1888

10 NOV 2011

26-

ՏՊԱԳՐՈՂՆ

ԱՌ ՍԻՐԵԼԻ ԱԶԳԱՅԻՆՍ ԻՒՐ

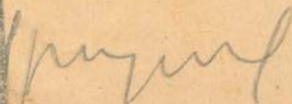
~~~~~

Եթէ կընդունիմք թէ վիպական
 հրահանգիչ գրութիւնք մեծ յեղա-
 շրջում՝ յառաջ բերած են քաղաքա-
 կըրթեալ ազգաց կենաց. մեք եւս
 սոյն «ԴԱՏԱՊԱՐՏԵԱԼՆ ՇՈՒՇԱՆ», ա-
 նուն պարզ եւ անպաճոյճ, բայց
 պատուոյ, ինքնապաշտպանութեան
 եւ հայրենասիրութեան օրինակելի
 տիպար փոքրիկ վէպիկը սիրելի Ա.գ.
 զայնոցս ընթերցանութեան յանձն-
 արարելով, մեր պարտուց մի ամե-
 նափոքր մասը հատուցած լինելու
 մխիթարութիւնը կունենամք:

21 Մայիս 1888, յԱղեքսանդրիա.

891.99

Թ-68

891-99

29109-57

p-68

11041-57

Յ Ե Դ Ե Ջ Ե Բ Ե Ն

Խաւար դարերու դատապարտե-
լի ոճիրներն իւր աղմկալից փոթո-
րիկներով անյետանալէ վերջ, խո՛ր
մտածութեան տակ ինկաւ մարդոց
ճակատագիրն, վիճակեցաւ Ազգե-
րու բաղդ այս ափունքէն մղուիլ ճա-
նապարհն՝ ուր իրաւանց հաւասարու-
թիւն կը թագաւորէ իւր զօրաւորա-
գոյն գաւազանաւ:

Իսկ լուսաւորեալ դարուս անու-
րանալի ճշմարտութիւններէ մին
կը տիրէ հզօրապէս. այն է հանդար-
տաբարոյ խիղճ եւ ազատ ձայն. ա-
հա այս երկու զուգընթաց ճշմար-
տութիւններ, աշխարհներ սանձող
եւ կառավարող փորձերու լաւագոյն
համարուած է, որ շատ գաղափար-

ներ եւ կարծիքներ անխտիր կը լուսաբանէ բազմաթիւ մարդկանց սրտեր եւ ի մի կը ձուլէ, մի' հոգի, մի' զգացում եւ մի' մարմին անլոյծ կապանքներով գոյութիւն մը դուրս ածելու՝ եւ այսպէս ահաւոր զօրութեամբ մը կսկսի ընծանալ յառաջ եւ այս անուրանալի ճշմարտութեանց համոզուած ըլլալով ձեռնարկած եմ “ԴԱՏԱՊԱՐՏԵԱԼՆ ՇՈՒՇԱՆ,, անուն հայրենասիրական փոքրիկ վէպիկս ի լոյս ընծայել. եւ ահա իմ նպատակս է մի' միայն ողորմելի, թշուառ եւ հարստահարեալ ժողովուրդի մը մտքերը լուսաւորել. ուսուցանել նոցա թէ ի՞նչպէս պէտք է վարուին վատազգի մարդոց դէմ, երբ կը յանդգնին խռովել իրենց հանգստութիւնը. երբ կը բռնաբա-

րեն իրենց պատիւը, ենթարկելով
անտանելի թշուառութեան. թո՛ղ իմ
Հայաստանցի քոյրերս եւ եղբայր-
ներս ԻՆՔՆԱՊԱՇՏՊԱՆ Շուշանի նը-
ման իրենց վրէժն առնուն սա-
ղայելի որդիքներէ. եւ իմ սիրելի
Հայրենակցացս երակացը մէջ գըտ-
նուած Հայկայ, Արամայ ազնիւ ար-
իւնը թո՛ղ եռայ. Մարդս մի անգամ
ծնաւ եւ մի անգամ ալ պիտի մեռ-
նի. երանի՛ այն Հայուն, որ իւր Ազ-
գին ՊԱՏԻԻԸ պաշտպանելով կը-
մեռնի Սո՛ւր ի ձեռին :

Մնամ Ազգիս անձնանուէր
վասն Ազատութեան ,

ՄԿՐՏԻՉ Ս. ԹԻԻԹԻԻՆՃԻԷՓՓ

28 Ապրիլի 1888

Բուսնուք .

0 9 1 2 3 4 5 6 7 8 9

ԴԱՏԱՊԱՐՏՆԱԼՆ

Ը Մ Ի Ը Ս Ն

1860 Քուլնիս ամսոյ վերջերը, Կիրակի օր մը, յետ աւարտման Ս. Եկեղեցւոյ, գեղեցիկ եւ զմայլելի տեսարան մը կը ներկայանար Բալուայ քաղաքի արեւմտեան հիւսիսակողմը կաճառ անուն Քրդախառն գիւղին մէջ: Ներկայ էին անդ բոլոր մերձակայ գիւղերու Հայ երիտասարդք եւ երիտասարդուհիք. նուագարաններն կը հնչէին, ուծսունի չափ հայ գիւղացիներ երկու սեռէ՝

որոնց մեծ մասը երիտասարդ էին, զուարճութեամբ կը պարէին եկեղեցւոյն մօտակայ մարգագետնի մը վրայ, սոցա կ'առաջնորդէր « տավուլ զուռնա » ի եղանակը. որոնց ծայնէն լեռներն եւ ձորերն անդրադարձաբար ահաւոր արծագանքներ կը յարուցանէին. մերթ ընդ մերթ կը պարպէին հողէ շինուած գինւոյ սափորները: Սոյն տեսարանն էր Շուշանայ հարսանեկան հանդէսը:

Շուշան՝ կահառ գիւղի եկեղեցւան Մըկօի ամենագեղեցիկ եւ պարկեշտ 15 տարեկան դստսորն էր, երկայնահասակ, առողջ կազմով կարմիր այտերով, երկայն մազերով, սեւ աչքերով, խարտիշագոյն արտեւանունքներով, եւ վարդագոյն շրթունքներով. զգեստաւորեալ էր ա-

ւելի դեղնագոյն քան թէ կանաչա-
 գոյն տեղական հագուստով, գոյն-
 զգոյն անուշահոտ լեռնային ծաղիկ-
 ներով գլուխը եւ կուրծքը զարդար-
 եալ էր որոնք առաւել եւս գեղեցիկ
 երեւոյթ մը կուտային մանկամարդ-
 հարսին: Սորա հաւատարիմ ընկերն
 պիտի լինէր մօտակայ Նոր Շնակ գիւ-
 ղի Մելքոն անուն յաղթանդամ երի-
 տասարդն, որ նոյն վայրկենին Շու-
 շանի հետ ձեռք ձեռքի տուած կը-
 պարէին: Երկու ժամ վերջը, այսինքն
 ճիշդ կէսօրին, բազմութիւնը սկսաւ
 մեծաւ ուրախութեամբ երթալ հար-
 սին տունը հաշելու համար: Մըկօի
 տան պարտէզին մէջտեղը 5-6 մէթր
 երկայնութեամբ եւ մէկ մէթր լայ-
 նութեամբ տախտակի կտորներէ շին-
 ուած մի սեղան պատրաստ էր, որուն

վրայ կը գտնուէր Թարխանայի ապուր
քէշքէք, երեսունի չափ խաչաձեւ
կտրուած սոխ, հաց, հողէ աղաման-
ներ, գինի եւն. : Հրաւիրեալք՝ հա-
րուստ եւ աղքատ, ծեր եւ երիտա-
սարդ, փայտաշէն նստարաններու
վրայ կարգաւ նստելու պատիւն ու-
նեցան: Ճաշը մէկ ժամ տեւեց, ըս-
տամոքսնին լաւ մը ուռեցնելէ յետոյ
նորէն կարգաւ պարտէզի անկիւնը
սկսան Բագոսի արարողութիւնը կա-
տարել ամենայն ջերմեռանդութիւ-
նով: Երկրորդ կարգ մ' ալ յաջոր-
դեց նոցա որուն մէջն էին հարսն եւ
փեսայն. այս անգամ ալ մի եւ նոյն
կերակուրներնէին. կարծես Թէ ներ-
կայ գտնուող հրաւիրելոց համար
պատրաստուած էր, ո՛չ աւելի եւ ո՛չ
պակաս. սոքա ալ կշտացան եւ հե-

տեւեցան առաջին կարգին, սկսան
բարձրածայն աղաղակել եւ հրամայել
Նուագարանաց: Պարը նորէն սկսաւ
այս անգամ աւելի ծանրաքայլ կեր-
պիւ, որովհետեւ գլուխնին տաքցած
լինելով անկարող էին շուտաքայլ
պարել. քիչ մը յետոյ տոյն բազմու-
թենէ հագիւ քսան հոգի մնացին
պարող որոնց մեծագոյն մասը իգա-
կան սեռէ էին. իսկ պարելու ան-
կարող եղողներն աստ անդ ցիր ու-
ցան մարգագետնի վրայ գլորելով
արբեցում եան ամենախոր քնով ըս-
կըսան խորդաւ. մնացածներն ալ
վայրկեան մը եւս շարունակելով
պարը վերջացուցին:

Ներկայ եղող բազմութեան մեծ
մասը որ հեռաւոր գիւղերէ եկած էին
Շուշանայ հարսանեկան հանդիսին

ներկայ գտնուելու, կը տարածուին գիւղին մէջ տունէ տուն շրջագայելով այցելութիւններ ընելու: Կահառցիք ամենայն սիրով իւրեանց հիւրերը կը դիմաւորէին, ունենալով մէկ ձեռքերնին գաւաթ մը գինի, իսկ միւսը ոչխարի ապուխտի երկայն կտոր մը կէս հօխայ ծանրութեամբ եւ կամ աւելի. այցելուք դատապարտեալ էին գինին խմելէ յետոյ անպատճառ խածնելու այդ ոսկորացեալ ապուխտն: Այսպէս մի քանի ժամեր շարունակ այցելութիւններն կատարուելէ յետոյ կը վերջանան ուրախութեամբ եւ զուարթութեամբ. հանդիսականք նորէն այցելեցին Մըկօի տունը ուր պիտի կատարուէր երկու ժամ յետոյ պսակի արարողութիւնն. խնջոյքը շարունակեցին եր-

կու ժամ եւս:

Կաճառի Ս. Յովնաննէս եկեղեցւոյ զանգակը կը հնչէր (որ մի երկաթի կտոր էր), բազմութեան առջեւէն կերթային վառեալ ջախերը որ փոքրիկ տղայք կը կրէին. վերջապէս ժողովուրդը լեցուեցաւ մատրան մէջ, սկսաւ պսակի արարողութիւնն: Քահանային մրմնջած «Առեալ զ՛եռն եւայի » բառերը անըսելի էին Շուշանայ ականջին. մարգարտանման արտասուքը եւ ճակտէն հոսած քրտինքը կը կաթէին իւր կարմրագոյն այտերուն վրայ, սիրտը կը մխար խունկի նման, կը կարծէր որ հայրենի տունէն հեռանալէ յետոյ անտերունջ եւ թըշուառ պիտի լինէր յաւիտեան, եւ կըսէր ինքնիրեն, այլ եւս պիտի չ'կր-

Նամ ամեն օր հովիտներու եւ ան-
 տառներու մէջ անցունել իմ ազատ
 եւ երջանիկ ժամերս. ա՛հ, այլ եւս
 չպիտի զուարթանայ սիրտս մեր գիւ-
 դի երեկոյեան ոսկեզօծ վերջալոյսը
 դիտած ատենս. վերջապէս չպիտի
 լսեմ թռչնոց քաղցրիկ երգերը: Եր-
 բեմն ալ բոլորվին կը փարատէր իւր
 կասկածը ու կը մխիթարուէր ըսե-
 լով. է՛հ, ի՛նչ փոյթ, այս է բնու-
 թեան վճիռը. մինչեւ կենացս վերջը
 իմ հայրենի տնակս չպիտի մնամ.
 ինչպէս որ մայրս իւր սիրելի ծընո-
 ղացը գրկէն բաժնուած է, պէտք է
 ես ալ բաժնուիմ, ա՛յս է ճշմարտու-
 թիւնը. իցի՛ւ թէ ապագայս լաւ լի-
 նի: Արարողութիւնն վերջացաւ. նո-
 րապսակք ձեռք ձեռքի տուած եւ
 բազմութիւնն ալ կարգաւ մտան

տուն, ուր պատրաստ կսպասէին մի քանի կառքեր եւ ձիեր, Շուշանը նոր-Շնակ տանելու համար. հարս ու փեսայն ծնողաց օրհնութիւնը առնելէ յետոյ ճամբայ ելան:

Հագիւ առաւօտեան արշալոյսը կը ծագէր, Կահառի մօտ անտառաց սոխակը իրենց անոյշ երգերով կը գեղգեղէին, անուշափութ ծաղիկը կը բուրէին, կարծես թէ Շուշանը կը դիմաւորէին վերջին ողջոյն մը առնելու համար, հողմիկը կը շոյէր նրա ձակատը, բայց դարձեալ Շուշանայ սրտի յուզմունքները իւր դէմքի վրայ հայելոյ նման կ'երեւէին. տեսաւ որ կը հեռանար իւր գիւղէն, նորէն սկսաւ հեծկլտանօք կամիլ կամիլ ջերմ արտասուք հոսել իւր աչերէն. խաքեպատիը երազ կը կար-

ծէր նա եւ կը յուսար միշտ. երբեմն
 ալ ինքզինքը զուարթ ցոյց տալ կը-
 ձեւացնէր իւր հետ եղողներուն որ-
 պէս զի չ'նախատեն զինքը: Երեք
 ժամ համբայ շարունակելէ յետոյ
 երբ ձորի մը մէջէ կ'անցնէին, յան-
 կարծ փոքրիկ անտառի մը մէջէ ի-
 րարու ետեւ 5-6 հրացան պարպ-
 ուեցաւ. կսռապաններն շուարած
 վայրկեան մը կանգ առին եղելու-
 թիւնը իմանալու նպատակաւ, եւ
 սկսան մէկ մէկու հարցնել թէ ար-
 դեօք ի՞նչ պատահեցաւ: Բոպէ մը
 եւս լռութիւնը տիրեց. յետոյ քսան
 քայլ հեռաւորութեամբ մօտակայան
 տառէ մը տասն երեք զինեալ ֆուր-
 դեր երեւեցան, որոց մին սեւցած
 եւ տգեղ դէմքով, դիմաց գիծերը
 երբէք ժպիտ չեն ունեցած, երկայ-

կայնահասակ, քիմը չափէն աւելի մեծ, ձայնը հաստ. զինեալ մի Գուրդ յառաջ գալով դէպի Հայերն, Գուրդերէն լեզուաւ Լետեւեալ խօսքերը արտասանեց հսկայաբար. «Պուէսըն քուռիսէք» (կեցէ՛ք, շան որդիներ), ո՞ր կը տանիք մեր գեղեցիկ Շուշանը, անի ժամանակաւ մեր տիրոջը որդւոյն կին լինելու համար խօսքը եղած եւ համաձայնուած է. շո՛ւտ յանձնեցէք Շուշանը մեզի, եւ թէ չէք ուզեր մեր անխնայ սուրբունն հարակ լինել . . . » :

Մոքա Ավլով գիւղի աւագակապետ Գէօհլան Մամուտի արքանեակներն էին որոնք առաջուց մի քանի անգամներ փորձած էին Շուշանը առեւանգելու, բայց չէին յաջողած. այս անգամ Մամուտի որ-

դին Պէքիր՝ իմանալով որ զՇուշան
 Նոր-Շնակ գիւղէ հարս կառնուն,
 իսկոյն պաղատանօք իւր հօրը ոտքը
 կիյնայ, կաղաչէ որ զինքն ամուս-
 նացնէ Շուշանին հետ, զայն թր-
 քացնել յետոյ: Մաւմուտ առաջին
 անգամ՝ կարեւորութիւն չտուաւ
 որդւոյն խնդրանաց: Բայց յետոյ
 երբ կրտէր Պէքիր որ եմէ Շուշան
 իրեն կնուծեան չտրուի, ինքզինք
 պիտի սպաննէ դանակով, հայրը
 անմիջապէս տասներկու գազաններ
 իւր տղուն յանձնելով կրտէ. «Գնա՛,
 եմէ յաջողիս, լաւ ա՛ռ եկուր, մենք
 զանի կը թրքացնենք»: Պէքիր ալ
 իւր ընկերներով կուգայ կսպասէ
 Շուշանը առեւանգելու: Նոր-Շնակ
 գիւղի ճերուհի Տ. Միքայէլ քահա-
 նայն որ հարսին հետ էր, մի քանի

քայլ դէպի Գուրդերն յառաջ եր-
թալով կսկսի աղաչել, աւելի լաւ
կընէք եթէ զիս աստ խողխողէք ձեր
դանակներով, քան թէ Շուշանը
առնէք, կըսէ քահանայն. Աստուծոյ
սիրոյն ազատ թողէք զմեզ, մենք
վերջը պիտի համոզենք Մահմուտ
պէյը եւ ձեր բարերարութիւնը եր-
բէք չպիտի մոռանամք. ասի մեծ ան-
պատուութիւն մ'է մեզի եւ նսեւ
ձեզի համար ալ: Այսպէս խեղճ ա-
լելոր քահանայն կսկսի կարգաւ
Գրդաց ձեռքերը համբուրել. ա՛հ,
միթէ ապառաժի վրայ ջուրը ազ-
դեցութիւն ունի՞ արիւնդ ուշտ դա-
հի՞նք սոյն միջոցին քահանան լաւ մը
կը գանակոծեն եւ կերպ կերպ հայ-
հոյանօք նախատելէ յետոյ կը թո-
ղուն. ուրիշ մի քանի անծինք ալ
կ'աղաչեն որ ետ կենան. իրենց

խայտառակ դիտաւորութենէն, բայց որեւէ արդիւնք մը չունենար. յետոյ Շուշան կաղաչէ Պէքիրի ըսելով. շատ կը ցաւիմ քու անիրաւութեանդ վրայ, բայց գիտցիր որ Աստուած վրէժխնդիր է. բաւական են իմ դժոխսային բոցերս եւ իմ անէծքս քու մոլեգին կիրքդ մարելու. տե՛ս ի՞նչպէս իմ դէմս կը դողաս յանցաւորի մը պէս. շո՛ւտ կեռացիր ինձնէ, անգութ դաւիճ, կեռացի՛ր կըսեմ, եթէ չես ուզեր ատուիլ անկէ զոր սիրել կը կարծես . . . Սիրո՛ւն արարած, կարծես քաջ մարդու մը պէս կը դիմադրէր Պէքիրի՝ իսկ Պէքիր մեղմաձայն կաղաչէր Շուշանի անդադար խոստանալով նմա ոսկեզօծ զգեստներ. կը սիրեմ զքեզ, անկէ աւելի ոչինչ կըսէր Պէքիր.

երբ քու անոյշ ձայնդ կը լսեմ, կը
զուարթանամ, երբ բերնէդ դժոխք
կը ժայթքէ, կը կատողիմ. արդեօք
ե՞րբ գրկացս մէջ պիտի տեսնեմ ըզ-
քեզ, Շուշա՛ն: Նրբ կը լսէր, Պէքիւրի
խօսքերը, Շուշան աւելի եւս բար-
կութենէն կրակ կը կտրէր եւ կ'ը-
սէր. վա՛տ Բուրդ, ե՞ս սիրեմ գքեզ,
ե՞ս լինիմ քեզի կին, երբէ՛ք, ես այն-
պիսի ՀԱՅՈՒՀԻ մ'եմ, որ կատեմ
նախ քու ազգդ եւ յետոյ քու ա-
նունդ. վերջապէս կ'ատեմ քու սէ-
րդ. ա՛ն, եթէ հիմայ ձեռացս մէջ
մի դաշոյն լինէր, անմիջապէս քու
կուրծքդ պիտի ծակէի նովաւ, 'ի
վարձատրութիւն քու յանդգնու-
թեանդ. Պէքիւրի ընկերներէ մին
Շուշանայ այս նախատալից խօսքերը
լսելուն չկրցաւ դիմանալ բարկու-

Թե՛նէ՛ն եւ հրամայեց ընկերներուն
 որ հեռանան դէպի անտառ. յետոյ
 ինքնալ Շուշանը բռնեց ձեռքերէն
 եւ սկսաւ քաշել: Շուշան այն ա-
 հագին Քուրդին կը դիմադրէր ամե-
 նայն քաջութեամբ. տեսաւ որ պի-
 տի չի կարենայ ձեռքէն ազատիլ
 եւ կամ յաղթել նորա, առանց եր-
 կընչելու՝ զինքը բռնող Քուրդին
 մէջքէն երկայն դաշոյնը քաշել եւ
 մերենաբար նորա կուրծքը մխելը
 մէկ եղաւ: Քուրդը արիւնամամաւ
 գետինը գլորեցաւ իսկոյն եւ սկսաւ
 օգնութիւն աղաղակել իւր ընկեր-
 ներու. երբ Մելքոն տեսաւ իւր հա-
 ւատարիմ ընկերոջ քաջագործութիւ-
 նը, անմիջապէս գնաց վիրաւորեա-
 լին գէնքերը բոլորն ալ առաւ եւ
 սկսաւ Շուշանի հետ յառաջ խաղալ

դէպի Թշնամեաց վրայ. երեք հայ
 յաղթանդամ երիտասարդներ եւս
 միացան, որոնց քով կը գտնուէր
 ատրճանակ, դանակ. սկսաւ յար-
 ձակումն: Ընթերցողը անշուշտ պի-
 տի երեւակայէ Թէ տասներկու կա-
 տաղի Գուրդերու դէմ հինգ Հայ
 էին որոնց մին Շուշանն էր: Թըշ-
 նամիք մի քանի վայրկեան դիմա-
 դրեւէ յետոյ, սկսան փախչիլ դէպի
 անտառ. այս միջոցին բնիկ Նոր-
 Շնակցի Սահակ անուն երիտասար-
 դը, վիրաւորեալ Գուրդի հրացանով
 յաջողեցաւ Պէքիրի մի հարուած տալ
 որ քառասուն քայլ հեռի կը գտնու-
 ւէր. Պէքիրի աջ ոտքի ոսկորը ծանր
 կերպիւ կը խորտակի. Պէքիր գետնի
 վրայ ինկաւ. կ'աղաղակէր, կը գո-
 ռար որ օգնութեան հասնին ըն-

կերներն, քայց 'ի զուր. կ'աւաղէ՛ր.
բոլորն ալ խոյս տուած էին'. իրենց
հետ ունենալով ուրիշ երկու վի-
րաւորեալներ եւս:

Արդեօք ո՛րչափ զուարճալի կը-
թուէր սոյն տեսարանը Շուշանի-
կը խրոխտար յաղթութեանը վրայ,
իսկ Մելքոն կարծես կ'անիծէր իւր
ծշնամբները քանզի ստիպուած էր
սոյն եղելութենէ յետոյ հեռանալ
հայրենի տունէն, երթալ օտար եր-
կիր մը, անողորմ 'բողաց չարիքնե-
րէն ազատ լինելու համար. եթէ այս
է ապագայս, կըսէր Մելքոն, սէտք
է բոլորովին անշնչացնել սա նի-
ւաղները, եւ դաշոյն 'ի ձեռին կը-
մօտենայ վիրաւորելոց. ո՛վ կատաղի
մարդիկ, ձեր այս օրուան գործած
վատութեանը փոխարէն վճռեցի որ

ծեր մարմինը խողխողեմ այս դաշոյ-
նով. դուք կը կարծէիք որ վախկոտ
մարդիկներ եմք. ո՛չ, ո՛չ. ձեր այս
կարծիքն անհիմն է. մենք Հայերս
Ֆիշտ կը նմանիմք այն հողի վրայ
պառկող եւ սուրին կրթնող զինուո-
րին, երբ որ զմեզ կ'ստիպեն ձեզ
նման վատաբարոյ մարդիկ, երբ կը
յանդգնիք մեր պատիւը բռնաբա-
րել, այն ատեն կ'ստիպէք զմեզ ձեր
զէնքին դէմ մենք ալ զէնք գործա-
ծելու. տեսաք որ Հայունիմ' անգամ
գիտէ սուր շարժել. ահա ա՛յս է
արդարութիւնը որ մահուամբ վա-
ճատրեմ զձեզ: Մեքոն բարկացայտ
աչօք կը նայի երկու վիրաւորեալ
Քրդաց եւ կը պատրաստուի բոլորո-
վին անշնչացնել նոցա կիսամեռ
մարմինը: Կ'աղաչեմ, ո՛վ քաջ երի-

տասարդ, այս անգամ շնորհէ՛ մեր
կեանքը. եթէ մենք գործեցինք ա-
նիրաւութիւն մը որ մինչեւ անգամ
մահու արժանի եմք, գեացէ՛ք մեր
երիտասարդութեանը, ներեցէք յան-
ցանքնիս. յիրաւի մեղապարտ եմք,
ըսաւ Պէքիր, եւ սկսաւ դառնագին
ողբալ: Շուշան յանդիմանելով գՊէ-
քիր, կըսէ Մելքոնի. եթէ գեաս այս
բարբարոս եւ վատ մարդոց, այն ա-
տեն պէտք է որ ես իմ ձեռօքս ըս-
պաննեմ ու վրէժս լուծեմ: Մելքոն
ակնարկ մը կը ձգէ Շուշանի վրայ
եւ կը պատասխանէ. եթէ այդպէս
է, ահա քու խնդիրքդ կը կատարեմ,
սիրելիս, անիրաւ մարդոց կեանքը
պէտք է լինի այսպէս:

Մելքոն անմիջապէս աջ ոտքը Պէ-
քիրի կուրծքին վրայ կը դնէ, ձախ

ձեռօքը նորա ծնօտը կը բռնէ եւ
 աջ ձեռքի մէջ ունեցած դաշոյնով
 կը զատէ գլուխը մարմինէն. յետոյ
 կը դառնայ միւս վիրաւորեալ քուր-
 դին ալ մի քանի դաշոյնի հարուած
 տալով կ'անշնչացնէ: Ներկայ գրտ-
 նը ող անծինք ամենքն ալ կ'սկսին
 մտածել իրենց կորուստը մտաբերե-
 լով, մին կըսէր, եթէ գիւղ երթամ,
 ի՞նչ պիտի լինի վիճակս. միւսը կը-
 սէր, եթէ դատարան ելնեմ, ի՞նչ
 պատասխանեմ. ուրիշ մը կըսէր, այլ
 եւս կորսուած ենք Քէօկլան Մահ-
 մուտի պատուհասներովն, եւ ո՛չ մէ-
 կերնիս պիտի կարենամք ազատիլ
 աւելի լաւ կըլլար եթէ չ'սպաննուէր
 Պէքիր. եւն. եւն.: Այսպէս ամեն-
 քըն ալ յուսահատեալ ողբագին մը-
 տան Նոր-Շնակ:

Երեկոյեան արեւը մարը մոնելէ
մէկ ժամ յետոյ, երկու հոգի ձիեր
հեծած, որոց մին մոխրագոյն, իսկ
միւսը սպիտակ էր. լռիկ մնջիկ նոր
Շնակ գիւղէն կը հեռանային դէպի
արեւելեան հարաւային կողմը, ահա-
գին լեռներէ եւ օձապտոյտ նեղ
ճանապարհներէ անցնելով. սոցա
մին Շուշանն, իսկ միւսը Մելգոնն
էր: Պէքիքի սպանման ժամանակ
վնասած էին արդէն հեռանալ օտար
երկիր մը որպէս զի կարենան կեան-
քերնին ազատել: Շուշան սպիտա-
կագոյն ձիու վրայ հեծեալ կանոն-
աւոր հեծելազօրի մը նման իւր ա-
մուսնոյն առջեւէն կ'արշաւէր, կար-
ծես թէ շատ անգամներ անցած էր
այն ճանապարհներէ. երկու դատա-
պարտեալներն բոլոր գիշեր ճանա-

պարհորդեցին: Հագիւ առաւօտեան
 արշալոյսը կը ծագէր, կիւմիւշ-Մա-
 տէնի նահանգին մէջ կը գտնուէին
 փախստականներն, որոնք ճիշտ 20
 ժամ՝ ճամբայ առած էին. մի քանի
 վայրկեան յետոյ հասան լուռ եւ տը-
 խուր հովտի մը մէջ, ուր ստիպուած
 էին անշուշտ քիչ մը հանգչիլ թէ՛ ի-
 րենք եւ թէ՛ ձիերը: Շուշան ասպա-
 տակի մը նման չորս կողմը կը դի-
 տէր հասկնալու համար թէ արդեօք
 մէկը պիտի դիտէ՞ զիրենք. ի՞նչ
 գեղեցիկ է, կըսէր, լեռներու եւ ան-
 տառներու մէջ ճանապարհորդել.
 եթէ ամիս մը շարունակ տեւէ մեր
 այս ճամբորդութիւնը, ո՞րչափ ու-
 րախումբեամբ պիտի զուարճանայի:
 Շուշան եւ Մեկքոն ձիերը թողուցին
 մարգագետնի մը վրայ. յետոյ երկու

մարդասպաններն դէմ առ դէմ ընկուզենիի մը շուքին տակ նստան, ճերմակ լաթի մը մէջէ քիչ մը սեւ հաց եւ քիչ մ' ալ չորցած միս հանեցին ու սկսան ուտել . . . : Գեղեցիկդ իմ Շուշան, բաւական յոգնած ես, տե՛ս, ի՞նչ զուարճալի է աստ, քիչ մը հանգստացիր, դեռ բաւական ճամբայ ունիմք երթալու. հոգնեցար, այնպէս չէ՞, սիրելիս, յարեց Մելքոն եւ ձեռքը Շուշանի ուսին դրաւ . քմծիծաղով անդադար կը նայէր նորա աչացը մէջ: Ո՛չ, բանի որ քու հետդ եմ, երբէք չեմ յոգնած. բաւական է որ ուրախ եմք եւ կեանքերնիս ալ վտանգի մէջ չէ, պատասխանեց Շուշան ու մարգագետնին վրայ քնացաւ: Մօտակայ անտառներու սոխակք կ'երգէին,

Թռչունք կը գեղգեղէին հիանալով
 Շուշանայ գեղեցկութեանը վրայ։
 Մէկ ժամ յետոյ Մելքոնի սիրալիր
 համբոյրներն արթնցուցին Շուշանը.
 անմեղ հրեշտակ, կարծես թէ կը-
 զգար սրտին մէջ սոխակաց արտօս-
 րը որոնք սրտաճմլիկ ձայնով կ'եր-
 գէին անդադար. ա՛հ, սիրելի ա-
 մուսինս, կըսէր Շուշան տխուր ժը-
 պիտով մը, կը լսե՞ս Թռչնոց ողբալի
 ձայները, ինձ այնպէս կը թուի թէ
 մեր թշուառ վիճակը կ'ողբան. այս
 ըսելով նորէն սկսաւ տագնապիլ։--
 Կ'աղաչեմ։ մէկդի ըրէ քու պատիր
 յոյսերդ. մխիթարուէ՛ սիրելի Շու-
 շանս, եթէ մենք հակառակ չվար-
 ուէինք անօրէն Գրդաց, գուցէ այ-
 սօր դու գերի պիտի լինէիր Մահ-
 մուտի որդւոյն, իսկ ես լեռնէ լեռ

պիտի թափառէի ողբագին եւ յա-
 ւիտեան պիտի դատապարտուէինք
 այլ եւս զիրար չտեսներու. կը տես-
 նես որ ալ այսուհետեւ ազատ եմք
 եւ չեմ կարծեր որ ձերբակալեն ըզ-
 մեզ իբրեւ մարդասպան եւ եղեռ-
 նագործ. է՛ն, դու չե՞ս գիտեր որ
 Հայը երբէք հանգիստ չունի իր հայ-
 րենի երկրին մէջ. չե՞ս տեսներ որ
 մեր հազարաւոր եղբարք ամեն օր
 օտար երկիրներ կը գաղթեն անո-
 ղորմ Քրդաց հարուածներէ եւ ան-
 տանելի հարստահարութիւններէ ա-
 զատ լինելու համար. անա ա՛յս է
 Հայուն ճակատագիրը, ըսաւ Մեւ-
 քոն եւ մի քանի կամիւ ջերմ ար-
 տասուք տեսնուեցան իւր դէմքի
 վերայ. Արեւը կսկսէր ծագիլ. դարձ-
 եալ ճամբայ ելան դէպի արեւել-

եան կողմ. այս անգամ աւելի ծանրը կ'արշաւէին քանզի ալ վախ չունէին ձերբակալուելու. բոլոր օրը գրեթէ վեց ժամ համբայ առած էին. երբեմն առուակներու եւ ձորերու մէջ ժամերով հանգիստ կ'առնէին. շատ քիչ կը հանդիպէին անցորդներու: Գիշերուան մութը հետ զհետէ սկսաւ թանձրանալ, ձիերը կը քշէին առանց գիտնալու թէ ո՛ւր կ'երթան. համբայ չէին գիտեր բայց դարձեալ իրենց հանդիպող անցորդներու չէին հարցներ թէ ո՛ւր կէպէտք է երթալ, որպէս զի մի՛ գուցէ բան մը գուշակէին իրենց վրայ: Այսպէս անդադար կը շարունակէին համբանին:

Չ մոռնամք սա ալ յիշել թէ հետեւեալ առաւօտուն Գէօրգիան Ման-

մուտ իմացաւ իւր որդւոյն մահուան
լուրը, եւ իսկոյն երեսունի չափ
զինեալ Քուրդեր հետ առնելով ե-
կաւ Պէքիրի դիակին քով եւ սկսաւ
դառնագին լալ, ըսելով. Ո՛վ Աստ-
ուած, խոր ծերութեանս ատեն մի-
ակ որդւոյս մահուանը ականատես
լինելու պատիժը ինձ տուիր. ա՛հ,
որդեակ իմ Պէքիր, եթէ դու չիլըր-
ցար կամքիդ խոնարհեցնել Հայունի
մը, ե՛ս պիտի խոնարհեցնեմ զնա եւ
պիտի լուծեմ վրէժդ յանուն Ալլահի:
Նոր-Շնակ գիւղի մօտակայ անտա-
ռի մը համբուն վրայ գտնուած փո-
սի մը մէջ երկու սպանեալ Քրդաց
դիակներն մի քանի թի ցուրտ հո-
ղով ծածկելէ յետոյ, Մամմուտ կա-
տաղի վագրի նման իր արքանեակ-
ներով կ'արշաւէ Նոր-Շնակ գիւղի

վրայ, որդւոյն սպաննիչը գտնելու
նպատակաւ: Բոլոր գիւղը տակնու-
վերայ ընելէ յետոյ, կը յաջողի միայն
սպանման տեղը ներկայ գտնուող
երեք Հայ երիտասարդներն ձերբա-
կալել եւ ուղղակի խրկել ի Բալու
ուր կը բանտարկուին Միւթէսարըֆ
Հալիմ փաշայի հրամանաւ: Այսպէս
տասնեւհինգ օր շարունակ Բալուայ
բոլոր հայաքնակ գիւղերու վրայ
կը յարձակի Մելքոնն ու Շուշանը
գտնելու համար: Բայց ի գո՛ւր, նոքա
մինչեւ այն օրը հասած էին իրենց
բնակավայրը: Սա ալ անմոռանալի
է թէ Հայոց արիւնը ծծող, Հայ կի-
ներ առեւանգող չարասիրտ Մամ-
ուուտը, երբ իւր արբանեակներով
Հայոց տուները կը խուզարկէր միշտ
մարդասիրութեամբ կը վարուէր ա-

Նոնց հետ եւ առանց չարիք մը հաս-
ցունելու դարձեալ կը հեռանար-
կարծես թէ ուխտած էր այլ եւս
Հայոց դէմ չարագործութիւն չընե-
լու: Եւ յիրաւի ալ այնպէս էր. Մահ-
մուտ երբ միայնակ կը մտածէր, կը-
սէր ինքնիրեն. իցի՛ւ թէ որդւոյս
չտայի Շուշանը առեւանգելու չար
խորհուրդը, իւր մահուան պատճա-
ռը ես ինքնս եղայ. կուխտեմ այս
օրէն որ ուրիշի մը ստացուածքը
չի յափշտակեմ. եթէ Հայոց այս չար-
ագործութիւնը չ'անէի, այսօր իմ
սիրելի որդիս ողջ պիտի լինէր. ա-
հաւասիկ արդարութիւն մը որ ան-
ուրանալի է ինձ համար:

Անցան հինգ ամիսներ, ի Բալու
բանտարկեալ Նոր-Շնակցի երեք ե-
րիտասարդներն անմեղ արձակուե-

ցան: Շարունակ երեք ամիս տեւեց
եղեռնական ատենի առջեւ նոցա
հարցաքննութիւնը. սորա նախագա-
հին քաջաբար կը պատասխանէին
բոլոր եղելութիւնը կէտ առ կէտ,
եւ արդէն Քէօհլան Մահմուտ ան-
դադար կը գրէր Բալուայ կուսակա-
լին որ իւր որդւոյն սպանիչք փա-
խած են իրենց հայրենի տունէն,
ոճիրը գործուած գիշերը եւ թէ նոր
Շնակցի երեք բանտարկեալք յան-
ցաւոր չեն, իրենց անմեղութիւնը
քննած եմ. ուստի կը խնդրեմ որ
բարեհաճիք ազատ թողուլ զիրենք:

Ընծերցողը անշուշտ պիտի մը-
տնայ, վայրկեան մը իւր ճակատը
ձեռացը սէջ առնելով թէ Գուրդ մը
Հայոց թշնամի անձ մը, ի՞նչպէս
կրնայ ներում խնդրել կուսակալէն

անմեղներու համար Մահմուտ այն-
պիսի անձ մ'էր որ իւր կենացը կէս
մասը միշտ անմեղներու արիւնը խը-
մած էր, բոլոր մերձակայ գիւղերու
Հայ ժողովուրդը իւր անունէն կը-
դողար, Մահմուտ ինչ որ պահան-
ջէր Հայոցմէ, ստակ, եզ, ոջխար,
իւղ . . . բոլորն ալ իւր կամքին
համեմատ կը տրուէր անոր: Երեք
բանտարկեալներ վերադարձան ի-
րենց հայրենիքը. երբ լսեց Մահմուտ
անմիջապէս իւր ծառային հետ երեք
ծի խրկեց Նոր-Շնակ, որ իրեն մօտ
երթան. սոքա կը կարծէին որ եւեթ
Մահմուտի դէմն ելնեն, այս անգամ
բոլորովին պիտի կորսուին. կը հար-
ցունէին նորա ծառային (որ բարե-
սիրտ մի Արզրուպաշ Գիւրտ էր), Թէ
ի՞նչ բանի համար զիրենք իւր մօտ

կը կոչէ Մահմուտ. բայց նա բան մը
չ գիտնալը կը խոստովանէր անկեղ-
ծօրէն: Գրեթէ բոլոր գիւղացիք, Հայ
եւ Գուրդ, ամենքն ալ կը հարցնէին,
կուգէին հետաքրքիր լինել. բայց
դժբաղդաբար՝ եւ ոչ սի բան կարող
եղան հասկնալու. սոյն տեսարանի
սարսափելի հետեւանքներն բացէ ի-
րաց կը տեսնէին իրենց առջեւ: Վեր-
ջապէս երեք անմեղներ վերջին ող-
ջոյնը տուին ճնողաց. մահուան դա-
տապարտեալ անձերու պէս ճամբայ
եւան դէպ ի Ավլավ. երեքն ալ միա-
բերան կը վկայէին թէ Մահմուտ
պիտի սպաննէ զիրենք. երանի՜ թէ
կըսէին մշտնջենաւոր բռնի աշխա-
տութեանց ենթարկէր զմեզ, մեր
յօժար կամօք գերի կը լինէինք
Մահմուտի, միայն թէ ողջ թողուր

զմեզ: Այսպէս տրտմութեամբ եւ
մտատանջութեամբ մտան Ավլավ:
Անմիջապէս իմաց տրուեցաւ Մահ-
մուտի որ Նոր-Շնակցի երեք Հայք
եկած են. յանկարծ նրա սենեակի
դրան մուկնչը լսուեցաւ. հրամայեց
որ ներս մտնեն. սոքա տեսակ մը
բանդագուշանքով գրաւուած էին,
թեթեւակի դողալով սասանեալ ան-
շարժ կը կենային Բուրդին դէմ:

Մահմուտ հասկցաւ որ շատ վախ-
ցած էին, մօտեցաւ նոցա եւ սկսաւ
ժպիտով մը խօսիլ. ապահով եղիք,
անմեղներ, թէեւ զձեզ անիրաւու-
թեամբ դատի ենթարկեցի, նախ եւ
առաջ կը խնդրեմ որ ամենքնիդ ալ
ներէք ինձ. մի' անիծէք զիս, արդէն
տիւ եւ գիշեր խիղճս կը տանջէ զիս,
բոլոր աղետալի եղելութեանց պատ-

ճառը ես եմ. որդիս իմ չար խոր-
հուրդովս դիմաւորեց ձեզ Շուշանը
առեւանգելու համար. եթէ Մելքոն
իւր քաջ եւ հաւատարիմ կնոջ հետ
այս կողմերը կը գտնուի, ըսէք որ ես
կը ներեմ իրենց, թող դառնան
դարձեալ իրենց հայրենի տունը. ա՛յ
ասկէց վերջը պարկեշտ մարդոց
կարգը անցնելու ուխտեցի. ահա ձե-
զի հարիւրական դահեկան, գացէ՛ք
ձեր ընտանեաց քով հանգստանա-
լու. Մահմուտ խիստ հեզ ծայնով կը-
սէր սոյն խօսքերը եւ մի քանի կա-
թիլ արցունք եւս հոսեցին իւր աչե-
րէն: Երեք Հայ երիտասարդներն
Մահմուտի ոտքն ինկան թողութիւն
խնդրելու. նոքա կը կարծէին թէ ե-
րազ մ' էր տեսածնին: Զարմանալով
առանց ետեւնին դառնալու կը շա-

րունակէին ճամբանին, կարծելով թէ Մահմուտ խենթեցած է եւ չհասկընալով ինչ էր այն տեսիլը: Երբ հասան Նոր-Շնակ, հետաքրքիրներ խուռն բազմութեամբ կը դիմաւորէին հասկնալու համար թէ արդեօք ի՞նչ պատահած է Գէօհլան Մամուտի եւ Նոցա մէջ: Վերջապէս փարատեցաւ ամբողջ գիւղացւոց մտատանջը. քիստոնեայ եւ մահմետական բոլորն ալ ուրախ եւ զուարթ էին. ամենքն ալ կը կարծէին թէ մահուան անդառնալի վճիռ պիտի տրուէր Նոցա. դարձեալ կը գովէին եւ կ'օրհնէին Մահմուտի բարերարութիւնը եւ մարդասիրութիւնը:

Տարի մը վերջը Գէօհլան Մամուտ որդւոյն մահուան ցաւին՝ որ զինքը կը տանջէր, չդիմանալով,

ծանրապէս հիւանդացաւ: Իւր վեր-
 ջին վայրկենին Սվլավի ծեր մահ-
 մեականներն իր մօտ կը կոչէ եւ
 կ'սկսի խօսիլ սապէս: Ձեզի կը խը-
 րատեմ որ երբէք Հայու մը իրաւ-
 ունքը ոտնակոխ չընէք, իբրեւ եղ-
 բայր վարու յը նոցա հետ. այժմ
 կ'զգամ որ իմ վերջին ժամն հասած
 է, անոր համար կը պարտաւորիմ
 արդարութիւնը խոստովանելու. որ-
 դոյս մահուան բուն պաանձառը ես
 եղայ, ես տուի ամէն անգամ չար
 խորհուրդներ նորա, վերջապէս ես
 եղայ նորա դահիճը. երանի՛ այն
 մարդուն որ բարեսիրտ եւ աստուա-
 ծավախ է, երանի՛ անոր որ ուղիղ
 ճանապարհէ չի շեղիր ու կը ճանչ-
 նայ իւր իրաւունքը. ահա այժմ ձե-
 զի եւ աշխարհի վրայ եղող բոլոր

Մահմետական ազգի կը խրատեմ որ
 Քրիստոնէից դէմ ո' եւ է անիրաւ-
 ութիւնն չ գործեն. նոցա ստացուա-
 ծոց, նոցա հարստութեանց աչք մի
 դնէք. այն հարստութիւնը որ Աստ-
 ուած տուաւ ձեզ, անշուշտ ուրիշ-
 նէրու ալ պիտի պարգւէ. ահաւա-
 սիկ իմ ցաւակցութիւնս կը յայտ-
 նեմ ձեզ: Իւր մօտ գտնուող ծերու-
 նի Քուրդեր շուարեալ կը հեռանան
 եւ հետեւեալ առաւօտուն Քէօհլան
 Մահմուտի մահուան գոյժը կը տա-
 րածուի Ավլավի ու մերձակայ գիւ-
 ղերու մէջ:

Բաւական տարիներ Բալուայ մեր-
 ձակայ գիւղերը Քրդաց հարստա-
 հարութիւններէ զերծ կը մնան եւ
 յետոյ դարձեալ կսկսին իրենց վատ
 բնաւորութիւններն գործադրել:

1865 տարւոյ Մայիս ամսոյ ըսկիգբները երեկոյ մը երիզահան քաղաքէն երեք ժամ հեռաւորութեամբ արեւելեան կողմը: Ս. Գէորգ վանուց երկրորդ յարկի ծայրը սենեկի մի անկիւնը ցնցոտիներ հագած քսան տարեկան հիւանդ կին մը անկողնոյ մէջ նստած էր, դէմքը մեղրամոմի գոյն առած, դողդոջուն, խորունկ եւ անշարժ աչերով, անդամները սաստիկ նիհարցած, մարմինը հողագոյն, այտերը թուլցած, ոսկորուտ եւ գունաւոր ձեռքեր, ճակատը խորշովուած, գեղեցիկ եւ երկայն մազերը խառն ի խառն երեսն ի վար ինկած, հագիւ կարող էր անկողնոյն մէջ շարժիլ երկու փոքրիկ տղայք եւս իւր մօտ կը նիրհէին, մին չորս տարեկան եւ միւսն

երեք: Հիւանդը մերթ ընդ մերթ կը
 ժպտէր իւր դէմը նստող մօրուսա-
 ւոր, միջին հասակով, առոյգ երի-
 տասարդի մը որ անտարբերութեամբ
 մտիկ կընէր նրա:

Հիւանդն էր Շուշանը, իսկ մօ-
 րուսաւորն Մելքոն: Սենեկին աջ կող-
 մը պատուհանի վանդակէն կախ-
 ուած մի ապակի կանթեղ կը պըլ-
 պըլար. փոքրիկ ամռոյի մը վրայ հո-
 դէ ջրաման մը Շուշանի մօտ որ գի-
 շերը խեղճին տենդը բռնելու ա-
 տեն մի քանի կանթիլ ջուր կը խմէ
 անկէ: Այս սենեակը ճիշդ ճգնա-
 ւորի մը մենարանի կը նմանէր: քա-
 նի մը ձեռագիր գիրքեր որոնց մէջ
 կային նաեւս Աւետարան, Սաղմոս,
 Նարեկ եւն. Մելքոն գիշեր եւ ցե-
 րեկ կը կարդար: Կարծես օր մը կը-

րօնաւոր լինելու կը պատրաստուէր։
 Ա՛հ, կը վախնամ որ պիտի մեռնիմ,
 կրտէր Շուշան, առանց հայրենի
 տունս տեսնելու . արդեօք կարելի
 չէ՞ որ վերադառնամք. եթէ անկա-
 րելի է ձիով, գոնէ պիտի կարենամք
 կառքով ճամբորդել. կաղաչեմ, պա-
 տասխանէ՛, սիրելիս, պիտի կարե-
 նաս խնդիրքս կատարել։ Մելքոն
 կը լռէր եւ հանդարտ կը նայէր կը-
 նոջը աչաց մէջ. ըսել կուզէր թէ
 անկարելի է, քանզի քիչ օրէն հողը
 պիտի մտնէր նա։

Սա ալ չմոռնամք յիշել թէ Մել-
 քոն իւր ընկերոջ հետ Նոր-Շնակէ
 փախուստ տալէն յետոյ, ուղղակի
 Ս. Գէորգ վանուց վանաւոր ապաս-
 տանած էր։ Մի քանի ամիս յետոյ
 վանքի պահպանութեան պաշտօնը

ստանձնած էր Վանահայր Մշեցի
կիրակոս վարդապետէն: Շուշան եր-
կու մանչ զաւակ ծնանելէ յետոյ,
անդարմանելի հիւանդութեան մը
ենթակայ լինելով մահամերձ վիճակի
մէջ կը գտնուէր: այլ սակայն ա-
ռանց զգալու իր հիւանդութեան
վտանգաւոր դրութիւնը, անդադար
կ'աղաչէր ամուսնոյն որ վերադար-
ձունէ զինքը իւր ծնողաց գիրկը:
Երբեմն ալ կըսէր Մելքոնի. ա՛լ հի-
ւածդ չեմ, կրնամ ոտքի վրայ կե-
նալ: Բայց երբ կը փորձէր, առանց
քայլ մը առնելու նորէն կ'իյնար
անկողնոյն մէջ ու կսկսէր լսլ ըսե-
լով. Ա՛հ, Աստուած իմ, մի՞թէ անի-
րաւութիւն չէ՞ հինգ տարի ծնողա-
ցըս տեսքէն զրկուիս:

Պէտք է յիշէ ազնիւ ընծերցողը

Թէ երբ մեր Հայաստանցի եղբայրներ
 օտար երկիրներու մէջ պանդխտու-
 Թեամբ կը Թափառին. սոքա այնչափ
 չեն գգար հայրենիք վերադառնալու
 սէրը, բոլորովին կը մոռնան իրենց
 ծնողքը եւ աստանդ կը շրջին. կա-
 մուսնանան օտար ցեղերու հետ, ա-
 ռանց մտաբերելու Թէ իրենք Հայ-
 աստանցի են. բայց ընդհակառակն
 Հայաստանցի կանայք երբ կը հեռա-
 նան ստիպմամբ իրենց հայրենիքէ,
 երկար ատեն չեն կարող ապրիլ օ-
 տար երկնքի տակ, նման այն Թրոչ-
 նոյն որ մարդիկ մինչեւ անգամ ոս-
 կի Թեւերով շինուած վանդակի մը
 մէջ փակեն, քիչ մը յետոյ կը մեռնի.
 Ահա այսպէս է Հայաստանցիներուն
 կեանքը. Շուշանի հիւանդութեան
 բուն պատճառն էր պանդխտու-

Թիւնը որ ամեն ժամ կը հալէր ու
կը մաշէր զնա . երբ Մեղքոն կըսէր՝
քիչ մը եւս համբերէ՛, անպատճառ
պիտի վերադառնամք մեր հայրենի
տունը, կարծես նորէն կենդանու-
թիւն մը կզգար Շուշան եւ Մեղքոնի
խարուսիկ խօսքերը յանկարծ ոգի
կուտային այն հալումաշ խեղճ է-
ակին :

Վաճառքի ժամացոյցը հազիւ թէ գի-
շեր կը հնչէր, Շուշան ջղաձգային
ճնշումով ձեռները միացուց, ջերմե-
ռանդութեամբ եւ հեզութեամբ տե-
րունական աղօթքն ըրաւ ու կուրծ-
քին վրայ ինկաւ . . . հիւանդութիւն
կը քնանար . . . շունչը կուրծքէն
կենէր այն աղետալի շշուճով որ
սոյն տեսակ ծիւրական ախտի (phi-
tisie) հիւանդութեանց յատկու-

Թիւններէն մին է. երբ զուարթ
կերպարանով կը քնանար Շուշան,
դեղնուծիւնը սպիտակուծեան փոխ
ուած էր, այտերը շառագոյն էին,
իսկ գեղեցիկ մազերը չ'որրուած մե-
տաքսի նման կը փայլէին:

Բարեբախտաբար գիշերը հան-
գիստ անցուց նիւանդուհին, շատ
քիչ հազալով առաւօտեան արշա-
լոյսը հագիւ կը ծագէր, խաւարելու
մօտ կանծեղի նման աչերը բացաւ,
գլուխը դարձուց դէպի ձախ կողմը,
տեսաւ երկու զաւակներն որ նին
քուրջերու հետ կը խաղային հան-
դարտութեամբ. Շուշան ժպիտով մը
հարցուց մեծ որդւոյն. ո՞ր է հայրդ,
Վահան: Հայրս Վանահօր սենեակն
է, պատասխանեց Վահան: Գնա՛ր-
սէ որ քիչ մը կանթ բերէ, արտասա-

նեց Շուշան մարած ծայնիւ։ Վա-
 հան գնաց մօրը պատուէրը կատա-
 րելու. Գէորգ՝ Շուշանայ պզտի տը-
 ղան, անտարբերութեամբ կը շարու-
 նակէր իւր խաղը. ի՞նչ մեծ ըզբօ-
 սում . . . : Վահան չորս տարեկան
 առոյգ տղայ մ'էր. իւր թշուառ մօր
 հիւանդութենէն յետոյ, այսինքն
 վեի ամիս, ընտանեկան գործերը
 կը կարգադրէր իւր հօրը հետ. սըր-
 տանմիկ բան մ'էր ձմեռուան մէջ
 տեսնել սա անմեղ արարածը՝ որ 4
 տարեկան դեռ չկար, ցնցոտիներ
 հագած, ցրտահար տանջուելով, ա-
 ռաւօտուն կ'եւէր վանքին բակը
 կ'աւելր -- խեղճ զաւակ -- , իւր
 պզտի ձեռացը մէջ ահագին աւել մը
 եւ մեծածեւ աչերուն մէջ ալ ար-
 տօսը մը ունենալով։ Մեղքոն, Վա-

հանի մեկնելէն քիչ մը յետոյ, բե-
 րաւ կամօր հողէ ամանի մը մէջ, ո-
 րուն դրսի կողմերը սեւցած էին.
 Շուշան կամաց կամաց հազալով մի
 քանի դգալ խմեց անկէ, աւելցածն
 ալ զաւակներուն տուաւ, որոնք
 դէմ առ դէմ սկսան չոր հացի կը-
 տորներով ուտել կամօր: Մեղքոն
 իւր մեծ որդւոյն օգնութեամբ սե-
 նեկին մէջ պէտք եղած գործերը
 կարգադրեց եւ դարձեալ դուրս ե-
 լաւ, պատուիրելով Վահանի որ մօրը
 մօտ կենայ: Շուշան բոլոր օրը սաս-
 տիկ տենդով եւ սոսկալի կերպով
 կը հազար. երբ կը թքներ, գըեթէ
 ամեն անգամ կը տեսնուէր մի քանի
 կամիլ արիւն եւս. 'երբեմն կը բան-
 դագուշէր, մէկ խօսքով հիւանդին
 վիճակը կը ծանրանար: Վանահայրն

սովորութիւն ըրած էր ամիսը ան-
գամ մը հիւանդին վրայ Սւետա-
րան կարդալ: այս միջոցին սենեկին
դուռը կը բացուի, Արեղայն կըմտնէ
իւր սրբազան պաշտօնը կանաւե-
լու, կը տեսնէ որ մահամերձ վիճակի
մէջ կը գտնուի Շուշան, սիրտը կը-
վերաւորուի ու կը դառնայ սենեա-
կը առանց բան մը Մելքոնի խմա-
ցնելու: Երեկոյեան ժամերգութեան
վանքի զանգակը կը հնչէր, հիւան-
դուհին առաւել եւս ծանրացաւ.
արտասանած բառերը ոչ ոք կարող
էր հասկնալ. նակտէն վար պաղ քր-
տինք մը կը հոսէր, շուրթերը կը շար-
ժէր աղօթողի մը պէս եւ անհուն
ցաւակցութիւն մը կը տարածուէր
իւր ցաւագին դէմքին վրայ. այն
վայրկենին Մելքոն որ հոն կը գտ-

նըւէր, յուզուած վիճակի մէջ էր.
 կ'զգար որ Շուշան պիտի մեռնի.
 ա՛ն, ի՞նչ պիտի լինի իմ վիճակս
 եթէ ա՛նողորք բաղդը բաժնէ զմեզ,
 ի՞նչ պիտի լինի զաւակացս վիճակը
 եթէ մեռնի սիրելի Շուշանս. է՛ն,
 « Կամք Տեառն օրհնեալ եղիցի »,
 ա՛յս է եղեր մեր սեւ ձակատագիրը,
 կըսէր ինքնիւրեն եւ գլուխը միւս
 կողմ կը դարձունէր. մի քանի կա-
 թիլ արտասուք բռնեցան աչերէն,
 նոյն միջոցին որ Շուշան ցուրտ մը-
 րափ մը կառնէր, յանկարծ իւր խոն-
 ջած աչերը բացաւ, զգաց Մելքոնի
 աչերէն վազած ջերմ կամ իլները իւր
 խոցեալ սրտին մէջ, եւ սկսաւ դառ-
 նապէս հեծկլտալ. գողտրի՛կ արա-
 րած. ա՛լ ցամքած էր արցունքը ա-
 չերուն մէջ, կուզէր արտասուել բացց

248

3p

աւաճող որ անկարող էր: Յանկարծ
գլուխը վեր առաւ, կոկորդին մէջէն
հռնչիւն մ'ելաւ, սպիտակ ակռա-
ները կրճեցին, տարածեց թեւերը
վշտագին, գլուխը բարձին վրայ ին-
կաւ, բերանը բաց եւ աչքերը մա-
րած . . . աւաճող, Շուշան մեռած էր:

Մելքոն առանց ինքզինքը կոր-
սունցներու, մեռեալին երեսը ծած-
կեց եւ գնաց վանահօր իմաց տա-
լու: Հետեւեալ օրը առաւօտեան
Ժամերգութենէ մէկ ժամ յետոյ,
մեռեալը դագաղի մէջ դրուած, այլ-
եւայլ ծաղիկներով զարդարեալ, կը
փոխադրէին գերեզմանատուն, ե-
տեւէն կերթային երկու որբեր, վա-
հան եւ Գէորգ, ողբալով. խեղճ եւ
անշուք մեռեալը փոսի մը մէջ նե-
տեցին. արարողութիւնը վերջացաւ

